

VERESS EMŐD

IULIU MANIU, A „BADACSONYI SZFINX”¹

Nagy-Románia megteremtője?

Nyilván túlzás egyedül őt tekinteni Erdély Magyarországtól történő elcsatolása mérnökének. De az kétségtelen, hogy kulcsszerepe volt Nagy-Románia létrehozatalában. A modern román nacionalizmust formáló görög-katolikus kultúra és a magyar jogi műveltség egyszerre alakították világnézetét. Politikai harcostársa, Alexandru Vaida-Voevod mondta róla, hogy egész életében megmaradt Concha Győző tanítványának.

Szilágybadacsony (románul *Bădăcin*) faluban, Szilágysomlyó mellett született 1873. január 8-án. Édesapja szintén jogász volt, Budapesten és Bécsben végezte tanulmányait. A badacsonyi előnév használatára jogosult nemesi családnak számítottak. Apai nagyanyjának a testvére volt Simion Bărnețiu, az 1848-as forradalom idején tevékeny erdélyi román politikus, történész, jogász, Maniu egyik példaképe. Elemi iskolába Balázsfalván járt, középfokú tanulmányait pedig Zilahon, a református kollégiumban abszolválta. Jogi tanulmányokat Kolozsváron, Budapesten és Bécsben folytatott, és a millennium évében, 1896-ban szerezte meg doktori címét Budapesten. Ügyvédi vizsgát szintén Budapesten tett 1898-ban. Balázsfalván, a görög-katolikus románok vallási és szellemi fellegrárában kezdett el dolgozni mint a görög-katolikus érsekség ügyvédje és közben polgári jogot oktatott a papnevelő intézetben.

Politikai tevékenységét is fiatalon elkezdte: 1897-ben, 24 évesen már a Román Nemzeti Párt vezetőségének (végrehajtó bizottságának) a tagja lett. A Román Nemzeti Párt passzivista (a választásokon való részvételt elutasító) korszakát 1905-ben felváltó aktivista hozzáállásnak az egyik kialakítója volt. 1906-ban az Alsó-Fejérmegyei Alvinc országgyűlési képviselőjének választották, így ő lett az országgyűlésbe román nemzeti programmal bejutott 15 képviselő egyike. 1906. május 22-én megtartotta első beszédét Budapesten, az Országgyűlésben. 1908-ban Balázsfalván a magyar sajtó által is elítélt merénylet történt egy román emlékmű ellen. Maniu a képviselőházban tiltakozott, és Balázsfalván bojkottot indított a magyar áruk és a magyar kereskedők ellen. Képviselőházi szerepléseit a román jogokért való kiállás jellemezte. Az 1910. évi országgyűlésbe nem jutott be, de a románság vezetőjeként Maniu a Tisza István által 1913–14-ben kezdeményezett magyar-román tárgyalásokon is vezető szerepet játszott.

¹ Badacsonyi alatt természetesen Szilágybadacsony értendő – *A szerk.*

1915-ben besorozták az osztrák-magyar hadseregbe, és 1918-ig az olasz fronton harcolt, de gyakori szabadságai alatt a prioritást a politikai szervezkedés képezte. Már ekkor a bukaresti román nagykövetségen keresztül Románia hadba lépése mellett kardoskodott, mert elérkezett a nemzeti program megvalósításának az ideje. A Magyarországtól elszakadni szándékozó más nemzetiségek vezetőivel is folyamatos kapcsolatot tartott.

1918-ban Aradra tért vissza, és vezető szerepet játszott Erdély Magyarországtól történő elcsatolásában. Bécsben tárgyalta az erdélyi románok jogairól, és a küzdelem érdekében az osztrák fővárosban megalapították az Erdélyi Románok Nemzeti Tanácsát. Aradra visszatérve, 1918. november 14-én elutasította Jászi Oszkár magyar-román megbékélési javaslatát, hiszen a cél világos volt: Erdély Romániával történő egyesítése. Jászi Erdély függetlenségét és autonómiáját javasolta, a három nemzet egyenrangú és demokratikus szövetsége alapján, statisztikai adatokkal is érvelve. A Jászit kísérő egyik újságíró úgy emlékezett vissza az eseményekre, hogy a tárgyalások kudarcát mindenki tudta a legelső pillanatban, csak Jászi Oszkár nem: „A nemzetiségi miniszter statisztikával ment a románok elé: a románok impériummal jöttek eléje.” A tárgyalásokon részt vevő Somló Bódog kolozsvári jogászprofesszor, miután Jászi minden javaslatát konokul elutasították, megkérdezte Maniutól, hogy ha semmit sem akarnak, hát mit akarnak mégis? Maniu válasza egyértelmű volt: „Önálló királyságot akarunk, tanár úr!” (Somló Bódog a trianoni békeszerződés után és miatt Kolozsváron, a házsongárdi temetőben felakasztotta magát.)

Maniut a már hivatkozott magyar újságíró úgy jellemezte, hogy ő az erdélyi románok büszkesége; szikár arcú, hegyes orrú, keskeny állású ember; egyszerűen, de elegánsan öltözik, udvarias marad mindvégig. Legjellemzőbb a két szürke, mozdulatlan madárszeme; vita közben hihetetlenül figyel a vele szembenállóra s nyomban igyekszik visszavágni.

Jászival való vitájában Maniu többek között a következő kijelentéseket tette: „Megvallom, én igenis a nagy alakulatok híve vagyok és ha Ausztria-Magyarország felborult, más nagyhatalmi alakulatra van szükség. Hogy ez a Dunai Konföderáció lesz-e, ez kérdéses... Az a megoldás, ami előttünk lebeg, az egyedül igazságos. A románok hatalmas többsége kétségtelen, és ezért joguk van önálló állammá alakulni, fölládozva az itt levő csekély számú nemzetiségeket... Mi nem mondhatunk le önállóságunkról azért, mert három megyében székelyek laknak. Erről egyébként nemzetgyűlésünk határozni fog.” Szintén Maniu jelentette ki Aradon: „Az okiratban az van, hogy a miniszter úr ezt a megoldást a wilsoni elveknek megfelelőnek tartja, tehát, hogy a wilsoni elvek életbe-

léptetésének az a módozat felel meg, amely ebben az ajánlatban le van fektetve. Mi ezt el nem ismerhetjük. Mi a wilsoni elvekben azt látjuk lefektetve, hogy az önrendelkezési jog nem községek, nem enklávék, hanem népek, területileg összefüggő, egységesen lakó nemzetek részére van elismerve... Mi jogot tartunk azon összes erdélyi és magyarországi területekre, amelyeken a románok mint geográfiailag összefüggő kompakt nép és nemzet laknak, úgy amint az ennek a népnek és nemzetnek tradíciójában is él. Ha ezt vesszük vizsgálódásunk kiindulópontjául, könnyű lesz megállapítani, hogy hol van az a terület, amelyre mi szuverenitásunkat egész terjedelmében kiterjeszteni akarjuk.”

Az egyesülést „nemzetgyűlés” keretében kívánták legitimálni. Ezért 1918. december 1-ére Gyulafehérvárra összehívták a román nemzetgyűlést, amely kimondta Erdély feltétel nélküli egyesülését Romániával. E szövegváltozat Maniu javaslata, ugyanis az eredeti tervezet Erdély számára autonómiát írt elő és a terület sorsáról alkotmányozó nemzetgyűlés lett volna hivatott dönteni. A gyulafehérvári határozatok szövege kifejezetten kisebbségbarát, és Maniu beszéde is ezt az üzenetet közvetítette (a nemzeti egység megvalósításában az emberi szabadság diadalát látjuk és ezen a területen az összes népek és egyének szabadságát akarjuk trónra ültetni; nem akarunk elnyomottakból elnyomók lenni; nem vesszük el az együttlakó népek népi egyéniségét és minden ember szabadon választja meg nyelvét és hitét, amelyben úgy a magánéletben, valamint az állammal való viszonylatában élni akar stb.). De miért is tette Maniu ezeket az ígéreteket? Van egy elszólás a szövegében. „Hogy ellenségeink intrikái elnémuljanak.” Vagyis elsősorban politikai cél és nem a valós meggyőződés vezette Maniut. Ezt az értelmezést utólagos magatartása visszaigazolta.

Ideiglenes kormányként létrejött a Kormányzótanács, amelynek elnökévé Maniut választották. Egyidejűleg a belügyminiszteri feladatokat is ellátta. A gyulafehérvári határozatokat elküldték Bukarestbe. 1919. január 8-án a szász népszervezet kibővített központi választmánya szintén kimondta a Romániával való egyesülést, hiszen Maniu tájékoztatta őket, hogy az Antant Erdélyt Romániának ígérte.

A gyulafehérvári román nemzetgyűlés az egyesülés irányába mutató folyamatoknak csak egyik része, még jelentősebb folyamatok zajlottak le a katonai és a nemzetközi szintén, a béketárgyalások folyamán, ahol a végleges döntéseket meghozták. A nemzetgyűlés után – jelezve, hogy tervezett, összehangolt akcióról van szó – a fegyverszüneti megállapodásokat megsértve, a Magyarországon kialakult súlyos válságot kihasználva a román hadsereg megkezdte erdélyi előrenyomulását. Karácsonykor bevonultak Kolozsvárra, januárban a Maros vonalát fog-

lalták el, majd az Antant jóváhagyásával márciusban a Szatmárnémeti-Nagyvárad-Arad vasútvonalig jutottak előre. A magyarországi válság tovább súlyosbodott, Károlyi Mihály lemondott és a Kun Béla irányította Tanácsköztársaság vette át a hatalmat. 1919 augusztusában a román hadsereg bevonult Budapestre, és novemberig megszállva is tartották a várost.

Mindeközben Maniu Kormányzótanácsa „macchiavellisztikus brutalitással” vette át Erdélyben a hatalmat minden téren (közigazgatás, bíróságok). A továbbra is hatályos magyar nemzetiségi törvény (1868. évi XLIV. törvénycikk) alkalmazását a Kormányzótanács fenntartotta, úgy, hogy a többség és a kisebbség helyet cserélt, de a gyakorlati alkalmazását az 1918 előtti magyar periódushoz képest is tulajdonképpen elszabotálta. A román parlament 1919 decemberében a gyulafehérvári határozatokból csak az egyesülést cikkelyezte be („a gyulafehérvári nemzetgyűlés határozatában szereplő területek a Román Királysággal örökre egyesültek”).

A román kormány egységes államot kívánt megvalósítani, ezért 1920. április 4-én az erdélyi Kormányzótanácsot feloszlatták. Az erdélyi román elit és a bukaresti politika közötti feszültségek hamar nyilvánvalóvá váltak, az erdélyi románokat sem a politikai döntéshozatalba, sem a bukaresti irányítású gazdasági projektekbe nem vonták be megfelelően. Például az 1922. évi választást Maniu a királyhoz küldött átiratában így jellemezte: „a választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogvatartásának eredménye... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis... Ily módon a választás napja Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává vált s nemzeti szégyenbe és európai botrányba fulladt.” Maniu nem vett részt Ferdinánd király és Mária királynő gyulafehérvári megkoronázásán sem (1922. október 15.). A ceremónia ortodox egyházi szertartás keretében valósult meg, amikor az ortodox vallásúak részaránya Erdélyben csak 27%-os volt.

Maniu megtagadta az 1923. évi alkotmány megszavazását is. Az erdélyi Román Nemzeti Párt kifogásolta, hogy az 1866. évi alkotmány módosítása e célból megválasztott alkotmányozó gyűlés keretei között lett volna lehetséges, az 1922. márciusi választásokat megnyerő Nemzeti Liberális Párt parlamenti többsége viszont új alkotmányt fogadott el, nem kockáztatva újabb, az alkotmányozó gyűlés megválasztására szolgáló szavazás megrendezését. Így Nagy-Románia 1923. márciusában elfogadott új alkotmányát, az egyesülés utáni közjogi rendet biztosító alaptörvényt a Román Nemzeti Párt nem szavazta meg, mert az, álláspontjuk szerint, túlzott centralizációt valósított meg, és az 1922. márciusi választás-

tásokon az állampolgárok nem adtak felhatalmazást alkotmányozásra. Maniu érvelése szerint az 1923. évi alkotmány ezért érvénytelen, a parlamentet alkotmányos céljától eltérítették és olyan döntést fogadtattak el vele, amely nem tartozott a rendes törvényhozás hatáskörébe. Maniu szerint ez az alkotmány a Nemzeti Liberális Párthoz kötődő ókiráltsági oligarchiát védte. Maniu többször hangsúlyozott álláspontja szerint Bukarest gyarmatként tekintett Erdélyre. Az egyesülés nagyon sok esetben nem az erdélyi románságot, hanem az ókiráltságból küldött személyeket hozta pozícióba. Bukarest szemszögéből Erdély meghódított román tartomány, „amelynek minden gazdagsága, ipara, kereskedelme és természeti erőforrásai csak arra valók, hogy az állami hatalom bukaresti birtokosainak javára szolgáljanak.”

Ellenzékből kisebbségi nézeteit Maniu két ízben is kifejtette. Elsőként egy előadásán nyugvó, *A kisebbségek problémája* című művében (1924). Mondandójának lényege, hogy állami szempontból hasznos és okos dolog a kisebbségi ügy megoldása, mert elősegíti az ország fejlődését. A kisebbségi probléma megoldása a román nemzet jogos aspirációit is ki kell elégítse. A gyulafehérvári határozatok nem ígértek autonómiát, és a Románia területi épsége ellen irányuló minden mozgalmat könyörtelen eszközökkel és vaskövetkezetességgel kell megakadályozni, de tisztelni kell azon emberek és népek jogát is, kikkel a sors együvé rendelt. Megoldásként a magyar nemzetiségi törvényre emlékeztető kisebbségi jogi szabályozást kínált fel.

Másodszor pedig 1925-ben a parlamentben, amikor a liberálisok közigazgatási törvénytervezete a kisebbségi nyelvhasználat kérdését átutalta a legfőbb közigazgatási tanács hatáskörébe, Maniu a következőket nyilatkozta: „Ama bánásmód, amelyet ez a törvényjavaslat óhajt nyújtani annak a négymillió léleknek, akik születés szerint nem románok, nem méltó a román néphez. S még fájdalmasabb az, hogy nem felel meg ama békeszerződés pragmatikus és precíz rendelkezéseinek, melyet mi aláírtunk és ama ünnepélyes fogadalomnak, melyet tettünk. Mit mond ugyanis a békeszerződés? Nyolcadik szakaszában precízen megállapítja, hogy bár meg fognak jelölni a román állam számára egy hivatalos nyelvet, a kormánynak kötelessége lesz könnyítéseket eszközölni azonnal, nem pedig akkor, amikor azt jónak fogja látni, hogy Románia nem román anyanyelvű polgárai nyelvüket szóban és írásban használhassák még a bíróságok előtt is. Oly természetes, hogy minden polgárnak a helyi közigazgatási hatóságokkal való érintkezésben joga van saját nyelvén beszélni, hogy senki sem képzelheti, e században senki sem gogdolkozhatik afölött, hogy mily beszélési lehetőséget biztosítson az állampolgárnak abban az esetben, ha érintkezésbe lép pol-

gármesterével, prefektusával, vagy megyei tanácsával. Minden kétség elkerülése végett a békeszerződésben precizították, hogy »még a bíróságok előtt is«, vagyis eme természeténél fogva centralista intézmény előtt is könnyítéseket kell nyújtani a polgároknak nyelvük szóban és írásban való használata tekintetében. Ha tekintetbe vesszük továbbá azt a körülményt is, hogy nem egy nemzetnek, nem egy népnek, de még az egyes embernek is joga van a lényével kapcsolatos összes szabadságokra, ha tekintetbe vesszük a nemzeti párt programpontjait 1848-tól a mai napig s ennek következtében azt, hogy az alba-iuliai gyűlés határozatában precizították azt, hogy az államnak kötelessége arról gondoskodni, hogy minden polgár saját anyanyelvén részesüljön a közigazgatásban, bírászkodásban és a közoktatásban, megérthetik, miért utasítjuk vissza e nagy probléma ily módon való tárgyalását.” (1929-ben viszont a Maniu-kormány közigazgatási törvénye sem rendezte a kisebbségi nyelvhasználat kérdését.)

Az erdélyi Román Nemzeti Párt regionális jellegén úgy léptek túl, hogy az ókiráltságbeli Parasztpárttal egyesültek 1926-ban. Így jött létre a Nemzeti Parasztpárt, amely már országos szervezettel rendelkezett és a nemzeti liberálisokkal szemben valós ellensúlyként, kormányzóképes erőként jelentkezett. Iuliu Maniu 1926 és 1933, illetve 1937 és 1947 között a pártelnöki tisztséget is betöltötte. A hatalmi harcokban a Mussolini féle római menetelés (*marcia su Roma*) mintájára az erdélyi parasztok bukaresti menetelését is tervezte és több kormányellenes tüntetés megszervezésében részt vett. A bukaresti oligarchiával szemben más politikai kultúrát képviselt, és azért küzdött, hogy Romániában valós változásokat tudjon kezdeményezni. 1927-ben meghalt Ferdinánd király, és mivel a trónörökös, II. Károly lemondott 1925-ben a trónról és külföldre távozott kiskorú fiát, Mihályt koronázták meg, és az uralkodói jogkör gyakorlására régenstanács alakult. 1928-ban a régenstanács felkérésére a Nemzeti Parasztpárt alakíthatott kormányt. Maniu miniszterelnök lett, a decemberben megszervezett választások pedig valóban tisztábbak voltak a korábbiaknál, és azokat a Nemzeti Parasztpárt megnyerte. Az elvárások nagyok voltak Maniuvval szemben: a románok közéleti tisztességet vártak el tőle. Kormányzása azonban a nagy gazdasági világválság korszakára tevődött rá, ezért céljait igen korlátozottan tudta megvalósítani. A politikai kultúra megváltoztatása is gyakorlatilag lehetetlen feladatnak bizonyult.

A magyar elvárás a gyulafehérvári határozatok megvalósítása volt. Úgy tekintettek a Maniu-kormányra (nyilván szkepticismustól nem mentesen) mint az erdélyi románok kormányára, akik a gyulafehérvári határozatokba foglalt vállalásokat tették és most megkapták az esélyt arra,

hogy azokat megvalósítsák. Jancsó Benedek egyik írásában, a Magyar Szemle hasábjain elemezte, hogy mit várhat az erdélyi magyarság Maniu kormányától. Álláspontja szerint nem sok jót, mert Maniu programja a következőkből épül fel: városainak elrománosításával és egy középosztály megalkotásával kell a román nép társadalmi szervezetét egészségesebbé tenni, mert az erdélyi román nép társadalmi szervezete a középosztály és a nemzeti termelést végző iparos- és kereskedőosztály hiánya miatt tökéletlen és egészségtelen; arra kell törekedni, hogy a román nép az állami hatalom egész erejével a műveltség, az anyagi jólét, a nemzeti és a lelki egységnek arra a fokára emeltessék, amelyre a magyarság a magyar állam pártfogásával és a közpénzek felhasználásával eljutott. Maniu ideálja a sokkal románabb, és nem a három nép egyenjogúságán felépülő Erdély.

Érdekes, hogy 1929-ben Jászi Oszkár levelet írt a miniszterelnök Maniunak, amelyben aradi megbeszélésüket idézte fel: „Rengeteg elfoglaltsága közepette nem szeretnék visszaélni az Ön annyira fontos idejével. Mégis legyen szabad Önt emlékeztetni életeinknek egy fontos epizódjára, mely Önnek a román nép végső felszabadulását, nekem az én országom tragikus összeomlását jelentette. Az Aradon folytatott tanácskozásainkra alludálok, amikor Ön a Román Nemzeti Bizottság nevében beszélt, de befejezésül hozzátette, hogy az az eszmény, mely az én lelkemben él a dunai nemzetek békés szövetségéről, Önt is hevíti, de hogy addig is, míg ez a távoli esemény realizálódhatik, Ön biztosít engemet arról, hogy a román nemzet a magyar kisebbséget mindenkor és minden körülmények között mint szabad és egyenjogú népet fogja tekinteni az állami és a kulturális élet minden terén.”

Maniunak a magyar kisebbséghez fűződő viszonya komplex kérdés. Valamilyen szintű megértést mindenképpen tanúsított, de következetes kisebbségbarát magatartást nem. A magyar kulturális felsőbbrendűséget hirdető politika nemzedékében alapvető sértettséget okozott, és erre jellemző – a nyíltan felvállalt vagy belső irányító – hozzáállás, amelyet politikustársának, Alexandru Vaida-Voevodnak az elszólása jól példáz: „a magyarok még nem szenvedtek eleget” (tudniillik, hogy szenvedésük arányos legyen a románok 1918 előtti szenvedésével). Az 1928-ban papírra vetett, A. F. monogrammal szignált értékelés álláspontom szerint pontos és valós: „Maniu Gyula személyében, gondolataiban és politikai programjában egy történelmi politikának megszemélyesítője és vezére. Annak az immár százötven évre visszanyúló román nemzeti politikának, melynek jelentőségét Jancsó Benedek, a román irredentista mozgalmak történetéről írott nagy munkájában fedte fel s amely 1918 őszén látszólag *deus ex machina*ként ugrott ki a történelmi cselekvés színpadára. Maniut ezek a százados hagyományok irányítják...”

Bukaresttel való, a magyaroknak szimpatikus szembeállása is a román nemzeti politikának a folytatása. Az előbbi gondolatmenetet folytatva: „Maniu, ha etikai szempontokat hangoztat a Brătianuk korrupcióval enyhített despotizmusával szemben, ebben nem a magyar jövőnek szálláscsinálója, hanem ellenkezően, azért akarja konszolidálni, állam- és kormányzatképesé tenni Romániát, mert ezek nélkül feltétlenül buknia kell. A tényleges hatalom, a társadalmi, gazdasági és politikai erők akként osztódnak el Romániában, hogy mindaz, ami erő és befolyás, az a Brătianuk körül csoportosul. Ezek ellen viszi reménytelen attakra Maniu népét és a vele szövetkezett romániai parasztpártot... A két nagy feszítő és robbantó erőt: az erdélyi probléma és a szociális kérdés felvetését, Maniu sohasem fogja működésbe hozni. A szociális probléma felvetése Oroszország szomszédságában már több mint játék a tűzzel, az erdélyi kérdés felvetése a restaurálódó Magyarország szomszédságában pedig aktív bontó tényezője. Maniu sokkal határozottabban áll a román integritás priuszán, mint bármely más román politikus, vele a román határok kérdésében megalkudni nem lehet, csak kemény küzdelemben elvenni tőle. Szállóige lett mondása: *inkább a föld alatt, mint még egyszer idegen uralom alatt...* Ha modorban és személyes érintkezésben nem is érezhető, makacs, konok és fanatikus ellensége a magyar nemzetnek. Tőle megértést nem várhatunk.”

A Maniu-kormányhoz fűzött magyar remények hamar összeomlottak. Talán egyetlen főbb vonalaiban megvalósított kisebbségbarát intézkedése az eskütételt megtagadott köztisztviselők nyugdíjának részleges rendezése volt. Elszigetelten államsegélyt adott a kisebbségi iskoláknak. De ezzel ki is merültek a valós, kézzelfogható kisebbségi intézkedések. Krónikás álneven közölt álláspontjában valaki a következőket összegezte: „Erdélyi csüggedt magyar lelkek mélyén, szinte öntudatlanul is ott lappangott, ott rejtőzködött az a soha be nem vallott titkos remény, — hogy majd egyszer, — ha majd Maniu Gyula kormányra kerül, minden másképpen lesz... Ez a biztató reménység most úgy szétfoslott, mint egy finom, ópiumos cigarettának a bódító, illatos, halványkék füstje. Nem maradt belőle más, csak a narkotikum utóhatása, ama bizonyos keserű íz a szájak szögletén. A szabadságot, egyenlőséget és testvériséget ígérő gyulafehérvári pontokat nemcsak felállító, de tíz év óta állandóan mellettük kardoskodó Maniu Gyula, most, hogy beválthatná azokat, egyszerűen sutba dobja valamennyit, mint valami ócska limlomot, amelyre senkinek sincs már szüksége... Mi, Erdély magyarjai, mint ahogy azt a Magyar Párt választási kiáltványa olyan lelkeket meg rázóan mondja: *Magunkra maradtunk; ez a mi sorsunk...* Keserű tanulság ez a számunkra, de különösen azoknak a számára, akik Maniutól várták

az erdélyi sors jobbrafordulását. Ez a tanulság azonban felébreszti az álmodókat, felrázza a csüggedőket és egybekovácsolja azokat, akik szét-esni akartak egymástól.” 1930-ban az Országos Magyar Párt a következőképpen összegezte a romániai magyarság helyzetét: „Az Országos Magyar Párt szatmári nagygyűlése (...) ünnepélyesen tiltakozik Maniu Gyula, Mironescu és Titulescu uraknak a világ közvéleménye felé tett kijelentései ellen, mintha Románia kisebbségei boldog állapotban, a méltányosság és egyenlőség áldásai közepette élnének. Ellenkezőleg: a nagygyűlés kijelenti, hogy azt a tényleges és jogi egyenlőséget, amelyet a kisebbségi szerződés a közélet és magánélet minden terén Romániára is kötelezővé tett, nem csak megvalósítva nem látja, hanem ehelyett még a kormányok gazdasági politikája is a kisebbségek nemzeti létének megdöntésére irányul.”

Jellemző az a visszaemlékezés is, amely szerint „Maniu első kormánya idején megbízta Pop Ghița képviselőt, hogy a kisebbségi kérdést tanulmányozza a nagy világban és tapasztalatai alapján tegyen jelentést, hogy majd egy bizottság elkészítse a kisebbségi statútumot. Jól emlékszem Jakabffy Elemér akkori nyilatkozatára, hogy milyen felesleges ez az utazás, meghívja ő Pop Ghița urat zaguzsáni könyvtárába és ott három nap alatt mindent megismerhet, amit a kisebbségi kívánságok kérdésében meg lehet ismerni. Pop Ghița mégis beutazta a fél Európát, járt Rigától Genfig, megjelent a genfi kisebbségi kongresszuson, ahol őt Wilfan elnök mint új virradat hírnökét köszöntötte, de mi soha nem hallottunk róla, hogy jelentését megalkotta volna, még kevésbé történt meg a kisebbségi statútum elkészítése.”

Emberi arcát pedig talán (a Maniuval több interjút készítő) Kasztner Rezső újságíró ragadta meg a legjobban: „Maniunál az általános kifejezések titokzatos csuklyáját öltik magukra a mondanivalók (...). Szűr-késkék szemeiből változatlanul ugyanaz az átható, semmilyen belső emóciót el nem áruló pillantás szegődik a partnerre. Szemedbe néz és hiába próbálsz olvasni a pillantásban.”

Maniu 1928 és 1933 között rövid megszakításokkal több kormányt vezetett. 1930. júniusában II. Károly visszatért az országba. Kiskorú fiát, Mihályt és a régenstanácsot félreállítva királlyá koronázták. Ezt a visszatérést Maniu tulajdonképpen elfogadta, vagy még pontosabban, szervezte és támogatta is, az új királyban szövetségest remélve a liberálisokkal szemben folytatott politikai küzdelmeiben. II. Károly azonban nem váltotta be Maniu reményeit. Öt évi nemzeti parasztpárti kormányzás után, 1933 végétől visszatértek a hatalomba a liberálisok. Maniu ellenzékéből politizált tovább. Tiltakozott, amikor meglepő módon a liberális Victor Iamandi miniszter a Romániában élő négymilli-

ónyi kisebbségről beszélt. Iamandi szerint a kisebbségek „az ország egyik-másik vidékén tökéletes történelmi folytonosságban jelentkeznek és minden tekintetben ugyanazon a síkon állanak az állampolgári jogok szempontjából, mint mi. Hivatalos állami politikát folytatni négymillió ember ellen, akiknek óriási többségével szemben a legkisebb mértékben sem lehet az illojalitás vádját emelni, lehetetlenség. Ezek a kisebbségek a mi államunkban fontos szerepet töltenek be gazdasági és társadalmi tekintetben s ha az államhűség szempontjából nem hagynak kívánnivalót, akkor nem lehet őket erőszakos politika áldozataivá tenni. Uraim, én azt hiszem, hogy nagyon könnyelműen beszélnek egyesek a városok romanizálásáról, hiszen Erdély, Bukovina és Beszarábia városai, de különösen Erdély városai sohase voltak a mieink.” (Az antifasiszta Iamandit 1940-ben a vasgárdisták meggyilkolták). Maniu szerint „Iamandi miniszternek a nemzetiségi küzdelmekre vonatkozó megjegyzései felháborítóak. Nem emlékszem még egy esetre, amikor a miniszteri padokból ilyen nemzeti eretnekségre valló kijelentések hangzottak volna el. A nemzeti eszmének olymódon való meghamisítása, ahogy azt Iamandi tette, etikai és nemzeti defetizmus. Az igazságérzet, amelyet a kisebbségi egyedekkel és nemzetekkel szemben alkalmaznunk kell, nem vezethet arra, hogy helytelen és a való helyzetnek meg nem felelő kijelentéseket tegyünk jogainkra vonatkozólag.”

Román nemzeti programját következetesen képviselte tovább. Egyik parlamenti beszédében (1935) azt jelezte, hogy „mi románok Erdélyben igen keveset haladtunk a magyar uralom alól való felszabadulásunk óta. A valóság tényleg az, hogy a magyarok, szászok stb., a múlt uralomból átmentett gazdasági és társadalmi felépítettségét meg kell változtatnunk minden rendelkezésünkre álló eszközzel.” Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezt a programot a szovjet típusú diktatúra valószínűleg meg, tényleg minden eszközzel: államosítás, elkobzás, szövetkezetesítés, kuláknak nyilvánítás, politikai üldözés. Maniu itt előre jelezte a jövőt. Egyébként az európai integrációs folyamatokat is előre látta: „A jövő a nagy társadalmi és gazdasági egységeké, nevezzék ezeket politikai téren államoknak vagy föderatív egyesüléseknek, gazdasági téren pedig szövetkezeteknek vagy társulásoknak. Romániának előbb vagy utóbb be kell lépnie egy ilyen nagy egységbe és akkor szerepét az fogja meghatározni, miként tudta addig szervezni és vezetni az államot.”

Jakabffy Elemér mondott róla máig aktuális ítéletet: „Ez az államférfi is bűnös abban, hogy az alba-iuliai [gyulafehérvári] eszmékhez hűtlen lett, tekintély csorbulásának kétségtelenül ez legfőbb oka, de legalább nem állott azok közé, akik a népjogok teljes megsemmisítésében látják a jövő legnagyobb biztosítékát.” Ez a tétel is árnyalásra szorul, hiszen

Maniu 1937-ben még a vasgárdistákkal is választási paktumot kötött a liberálisok ellenében.

Maniu II. Károly király 1938-tól kiteljesedő centralizáló politizálásával, a királyi diktatúrával, a Nemzeti Újjászületés Frontjának korporatív alapokra szerveződő egyetlen pártjával a parlamentarizmus védelmében szembefordult. Viszont a Bánffy Miklós által írt, a magyar kisebbségi sérelmeket rögzítő és a magyarok bizalmatlanságát indokoló, a királynak 1940 legelején benyújtott emlékiratot Maniu hevesen kritizálta. A kormányt hibáztatta, hogy a magyarok ilyen módon követelöznek.

1940-ben II. Károly megbukott: Románia elvesztette Besszarábiát és Észak-Erdélyt. Észak-Erdéllyel, a második bécsi döntés alapján, Maniu szülőfaluját, családi kisbirtokát is visszacsatolták Magyarországhoz. Romániában az uralkodói hatalmat formálisan a nagykorúvá vált I. Mihály király gyakorolta. A kormányzatot első fázisban Ion Antonescu és a Vasgárda közösen (1940. szeptember – 1941 február), majd a Vasgárdával történő leszámolást követően Antonescu katonai diktatúrája irányította. A legionárius állam idején a Vasgárda meggyilkolta több politikai ellenfelét, így elhurcolták és lelőtték Virgil Madgearut, a Nemzeti Parasztpárt főtitkárát, a nemzeti parasztpárti kormányok többszörös pénzügyminiszterét és neves közgazdászt (1940. november 27.). Maniu megpróbált közbelépni az érdekében, de elkéssett.

Maniu az Antonescu-diktatúra alatt az ellenzéki és angolbarát oldalt képviselte. Antonescu megtúrta és tisztelte is Maniut. Nyilatkozata szerint, ha a német szövetség kudarcot vall, őt kivégzik, de Maniu még megmentheti az országot. Antonescu és Maniu közös politikai célja volt a nyugati határok helyreállítása, Észak-Erdély visszaszerzése. Antonescu a nyugati határokért harcolt a Szovjetunió ellen (1943. július 19-i nagyszabeni beszédében jelentette ki, hogy húsz Transznisztriát sem fogad el Erdélyért cserébe). Maniu kapcsolatban volt az angol titkosszolgálattal. Abban reménykedett, hogy a németek veresége esetén angolszász irányítású lesz a békefolyamat. A kiugrás témájában tárgyalásokat kezdeményezett Bethlen Istvánnal, aki Bánffy Miklóst küldte 1943 júniusában Bukarestbe tárgyalni. Maniu célja valószínűleg nem az volt, hogy összehangolják a kiugrási kísérleteket, sokkal inkább a magyar diplomácia céljairól kívánt tájékozódni, hogy azok ismeretében, Magyarországot megelőzve léphessenek. Bethlen Bánffy Miklóson keresztül a nagyhatalmak döntéséig a *status quo*, vagyis a második bécsi döntés által kialakított rendezés fenntartását ajánlotta fel, amit Maniu indirekt módon, udvariasan kertetelve, de lényegében kategorikusan utasított el. A szovjet hadsereg előrenyomulásának kontextusában Maniuék már a Szovjetunió irányába is tapogatóztak, hiszen egyértelművé vált, hogy a békefolyamatnak a Szov-

jetunió a térségben kulcsszereplője lesz. A londoni emigrációból a térség jövőjét szervező Edvard Beneš-sel is kapcsolatban voltak. A Sztálinnal is egyeztető Beneš által Maniunak írt levél már a Szovjetunió álláspontját tolmácsolta: „Románia kötelezi magát arra, hogy részben megtéríti azokat a károkat, melyeket a Szovjetunióknak okozott, elismeri a Szovjetunió jogos igényeit Besszarábiára és Bukovinára vonatkozóan, a szövetségesek viszont érvénytelennek tekintik az általuk soha el nem ismert második bécsi döntést.”

Ennek a lehetőségnek az ismeretében Maniu is részt vett a kommunista történetírás által utólagosan kisajátított 1944. augusztus 23-i sikeres román kiugrás megszervezésében (Antonescu letartóztatásában, a németekkel szemben és a Szovjetunió oldalán történő hadbalépésben). Minden jel szerint Maniu győzte meg a fiatal királyt, hogy vegyen részt a puccsban.

1944 őszén Maniu-gárdák elnevezéssel román félkatonai, önkéntes szervezetek jöttek létre. Erdélyben számos gyilkosságot, rablást és nemi erőszakot elkövettek a magyar lakossággal szemben (Szárزازajta, Csík-szentdomokos, Gyergyószentmiklós, Magyarzsombor, Egeres, Bánffy-hunyad stb.). Több ezer magyart hurcoltak internálótáborokba. Az atrocitások következtében Erdélyből újabb magyar menekülthullám indult el. Vitatták Maniu kapcsolatát ezekkel a szervezetekkel, de tényként rögzíthető, hogy Maniu pénzt adományozott a gárdák létrehozására, egyik önkéntes egység elindulásának szertartásán is részt vett. De az atrocitások a kutatások jelenlegi állása szerint közvetlenül az ő személyéhez nem köthetőek. A bandákat novemberben feloszlatták. Ebben alapvetően a szovjet nyomás játszott szerepet, amely Észak-Erdélyből kiharcolta a román közigazgatást. A szovjet érdekeknek megfelelő Petru Groza-kormány az 1945 március 6-i kinevezése után térhetett vissza a román közigazgatás Észak-Erdélybe. Észak-Erdély kérdésével irányították a román belpolitikát a szovjetek.

A kommunista hatalomátvétel időszakában Maniu megpróbált ellenállni a szovjet típusú diktatúra kiépülésének. Beadványokat szerkesztett a nyugati hatalmakhoz, melyekben megpróbálta őket tájékoztatni és befolyásolni, hogy ne engedjék az országot a szovjet érdekszférába jutni. Az 1946. november 19-i választásokat a Nemzeti Parasztpárt gyakorlatilag megnyerte, azonban a választási eredményeket a kommunis-ták meghamisították.

Az egypártrendszer kiépítésének folyamatában fontos lépés volt a történelmi pártok felszámolása. Titkosszolgálati akció keretében a Nemzeti Parasztpárt Vezetőségének felkínálták a lehetőséget, hogy külföldre távozzanak. Az ajánlat valójában csapda volt, célja a Nemzeti Parasztpárt megszüntetése. A párt több vezetőjét a Tămădău melletti reptéren

1947. július 14-én elfogták. A korabeli sajtó jelentése szerint a „Maniu-féle nemzeti parasztpárt több vezetőegységére, akiket a demokratikus, rendszer elleni féktelen gyűlölet hatott át és mindent elkövettek a rendszer megdöntésére, Maniu egyenes utasítására külföldre való szökést kíséreltek meg. Az igazságszolgáltatás sújtó kezétől való félelmükben ezek a nemzeti parasztpárti vezetők július 14-én akarták hitvány szökevényekként elhagyni az országot. Az állambiztonsági szervek július 14-én este 7 órakor, mikoris a „történelmi” politikusok a Bukaresttől mintegy 46 kilométerre lévő Tămădău repülőtéren felszállást kíséreltek meg, a felszállás pillanatában megghiúsították szándékukat.” (Más források reggel 7 órát rögzítenek, ezt igazolja vissza több dokumentum is).

Maniut is letartóztatták, aki életkorára hivatkozva sem próbálta elhagyni az országot, illetve azt is kijelentette, hogy valakinek maradnia is kell. Viszont őt tekintették a szökési kísérlet értelmi szerzőjének. Hazaárulásért az októberben kezdődő politikai perben már novemberben életfogytiglani börtönre ítélték. Illegális határátlépési kísérletért szokványos körülmények között 3-6 hónapig tartó szabadságvesztés volt a büntetés, viszont a nemzeti parasztpártiak ellen folytatott koncepciók perben az idegen hatalmakkal való összeesküvés, a román demokratikus rend megdöntésének előkészítése szerepelt fő vádpontként. A leszámolás lendületében azonban a teljes politikai tevékenységét szankcionálni akarták: a bécsi és budapesti hatóságokkal együttműködött az erdélyi románság elnyomásában (mert országgyűlési képviselő volt); az 1918-as egyesülést meg kívánta akadályozni, mert feltételeket támasztott, és így akadályokat gördített az egyesülés útjába (megpróbált a bukaresti politikával szemben bizonyos biztosítékokat rögzíteni elsősorban az erdélyi románság érdekében); a két világháború között reakciós politikát folytatott és a fasizmus támogatója volt; a második világháború idején Antonescu és a Szovjetunió elleni harc híveként nyilvánult meg; a román kiugrás után pedig fasisztákat, hazaárulókat, imperialista ügynököket gyűjtött maga köré.

Maniu azt nyilatkozta, hogy nem tört a demokratikus rend ellen, kizárólag politikai harcot folytatott, az angol és amerikai diplomatákkal, illetve az emigráns volt román diplomatákkal a kapcsolatai „tájékoztató jellegűek voltak, ugyanakkor tiltakozásnak minősültek a nemzetközi szerződések és a pártunkkal megkötött megállapodások megsértéséért, amelyek értelmében az alkotmányos életet, a politikai és állampolgári szabadságokat tiszteletben kellett volna tartani és amelyeket folyamatosan megsértettek.” A nemzeti parasztpárti vezetők külföldre távozásának a célja is az volt, hogy tájékoztassák a közvéleményt a romániai jogtiprásokról, és nem kívántak emigráns kormányt alakítani. Az ítéletet, mivel Románia még formálisan királyság volt (nemsokára, 1947

december végén kiállították ki a köztársaságot), a következő szokványos bevezetővel, a király nevében hirdették ki: „Mi, I. Mihály, Isten kegyelméből és a nemzeti akaratból Románia királya, minden jelenvalónak és jövődöbelinek egészséget.”

Maniu volt az egyetlen, aki nyakkendőben jelent meg a tárgyaláson. Azt mondta, hogy „gallér és nyakkendő nélkül akartak bíróság elé állítani. De én visszautasítottam. Elmagyaráztam nekik, hogy egész életemben tisztességesen öltözködtem. Olyan dolgokat hoztak, amelyek nem illettek hozzám, amelyek nem az enyéme voltak. Ismét kijelentettem, hogy ilyen körülmények között nem vagyok hajlandó megjelenni a bíróságon. Végül az »urak« úgy döntöttek, hogy elhozzák otthonról az ingeimet, gallérokat és nyakkendőket, amiket megszoktam.” Életfogytiglanra ítélték.

Maniu 74 éves volt ekkor. Börtönbüntetésének letöltését Galati-on kezdte el, majd 1951-ben áthelyezték a hírhedt máramarosszigeti börtönbe. 1953. február 5-én hunyt el betegen, éhezve, egészségileg és szellemileg is leépülve a börtönben. Holttestét valószínűleg az ukrán határ közelségében található „Szegények temetőjében”, sok más politikai fogoly nyughelyén ásták el. A román Legfelsőbb Bíróság 1998-ban rehabilitálta Maniut. A szovjet típusú diktatúra Maniu személyét megtagadta, de román nemzeti politikáját sokban szervesen folytatta.

Hogy miért nevezhetjük kis túlzással Maniut Nagy-Románia megteremtőjének? Erre a román Szenátusban 1929-ben Gyárfás Elemér adta meg a választ: „mi láttuk azt, hogy Gyulafehérváron összegyűlt az erdélyi románság, mely Erdély lakosságának többségét képezi, és ott Maniu Gyula és társainak vezetése alatt határozatokat hozott. Ha, Szenátor Urak, meg hasonlítás lett volna az erdélyi román vezető férfiak között, ha Maniu Gyula nem lett volna olyan szívós és következetes azokban a tárgyalásokban, melyeket vele és párthíveivel a magyar kormány 1913 óta folytatott, kezdve Tisza István miniszterelnökön és végezve Jászi Oszkárral Aradon, aki felajánlott mindent neki, felajánlotta egész Erdély autonómiáját román fennhatóság alatt s egyáltalában mindazt, amit csak Maniu Gyula kért volna, de ő semmit ebből el nem fogadott, akkor bizonyára sok minden másképp történt volna. Mi ezt jól tudjuk s tudják az összes erdélyi románok s ezek után lehet-e támadni Maniu Gyulát azon az alapon, hogy nem jó román és Budapest zsoldjában áll, mikor Budapest Jászi Oszkár útján tálcán ajánlott fel mindent neki, amit felajánlhatott és Maniu Gyula azt visszautasította?”

Paradox módon tervét, az erdélyi városok elrománosítását az a szovjet típusú diktatúra valósította meg, amely Maniuvallal leszámolt.

Nagyon sok magyar reményt fűztek tevékenységéhez, empátiát vártak el tőle, azon az alapon, hogy az 1918 előtti időszakban megtapaszt-

talta és megélte a román kisebbség nemzetiségi harcait. Maniu azonban mindenekelőtt az volt és az is maradt, ahogyan Albrecht Ferenc jellemezte: a román nemzeti ideálok megvalósításának kérlelhetetlen és fanatikus harcosa. Az erdélyi román nemzeti politika megkövült orosz-lánja. Ez Maniu, a badacsonyi szfinx.

IRODALOM

- A. F., Maniu: *Magyar Külpolitika*, 1928/9.
- Albrecht Dezső: Kisebbségi reálpolitika, *Magyar Kisebbség*, 1933/3-4.
- Albrecht Ferenc: Forrástanulmányok Gróf Tisza István román nemzetiségi politikájához, *Magyar Kisebbség*, 1927/19.
- A román sajtó megnyilatkozásaiból, *Magyar Kisebbség*, 1935/1.
- Duna-völgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár közép-európai dossziéja*, Gondolat, Budapest, 1991.
- Krónikás: Erdélyi levél, *Magyar Külpolitika*, 1928/23.
- Gyárfás Elemér felirati beszéde a szenátus 1929. december 4-iki ülésén, *Magyar Kisebbség*, 1930/2.
- Hegedüs Nándor: A kétoldalú szerződések rendszere a kisebbségvédelemben, *Magyar Kisebbség*, 1937/14.
- Henegariu Nicolae (szerk.): *Teroarea. Documente ale procesului Iuliu Maniu – Ion Mihalache, Vremea*, București, 1999.
- Iamandi miniszternek a kamarában elmondott beszédéből, *Magyar Kisebbség*, 1935/1.
- Ilyés Elemér: *Erdély változása. Mítosz és valóság*, második bővített kiadás, Aurora, München, 1976.
- Jakabffy Elemér: „Egy szétrombolt legenda”, *Magyar Kisebbség*, 1936/1.
- Jancsó Benedek: A román Nemzeti Parasztpárt és az erdélyi kisebbségek, *Magyar Szemle*, 1928/III.
- Kasztner Rezső: Apró képek nagy emberekről, *Új Kelet*, 1934. március 31.
- Komáromi János: Jászi Aradon, *Új Magyar Szemle*, 1920/1.
- Maniu Gyula a kisebbségekről, *Magyar Kisebbség*, 1924/12.
- Meg akartak szökni a nemzeti parasztpárt rossz lelkiismerettől űzött vezetői. Az állam-biztonsági szervek megakadályozták Mihalache és társai kísérletét. Belügyminisztériumi közlemény a szökéssel kapcsolatban, *Szabad Szó*, 1947. július 18.
- Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940 augusztus 30-ig*. Studium, Budapest, 1941
- Miskolczy Ambrus: Trianon ürügyén, *Kommentár*, 2020/2.
- Pop Ioan-Aurel, Năgler Thomas, Magyarai András (szerk.): *Istoria Transilvaniei. Vol. III (de la 1711 până la 1918)*. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane–Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca–Deva, 2016
- Pop Ionel: *Un martor al Marii Uniri*, Corint, București, 2018
- Ioan Scurtu: *Iuliu Maniu*, Editura Enciclopedică, București, 1995
- Szarka László: Iratok az 1918. novemberi aradi magyar-román tárgyalások történetéhez, *Regio. Kisebbségi szemle*, 1994/3.
- Veress Emőd: Erdély 1919-ben: a magyar igazságszolgáltatástól a román igazságszolgáltatásig, *Erdélyi Jogélet*, 2020/2.